

Кулуева Ч.Р., Астанова С.У.

**ОШ ОБЛУСУНДА АЯЛДАР ИШКЕРДИГИНЕ КОЛДОО КӨРСӨТҮҮ
ТҮЗҮМҮН ӨНҮКТҮРҮҮ**

Кулуева Ч.Р., Астанова С.У.

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПОДДЕРЖКИ ЖЕНСКОГО
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ОИШСКОЙ ОБЛАСТИ**

Ch.R. Kuluyeva, S.U. Astanova

**PERFECTION OF THE SYSTEM OF SUPPORT OF WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP
IN OSH OBLAST**

УДК: 658.06.012.5

Бул макалада Кыргызстанда жана анын чөлкөм-дөрүндө аялдар ишкердигине колдоо көрсөтүү түзүмүн өнүктүрүү маселелери көрсөтүлгөн. Аялдар ишкердигин өнүктүрүү маселелери, базар экономика шарттарындагы маңызы, өзгөчөлүктөрү жана аны өнүктүрүүнүн заманбап жолдору каралган. Ошону менен бирге мамлекеттибиздин аймактарында аялдар ишкердигин колдоо тутумунун, анын ичинде каржы маселелерин өнүктүрүү жолдорунун зарылдыгына көңүл бурулган.

Негизги сөздөр: аялдар ишкердиги, аялдар жумушсуздугу, эмгек рыногу, аялдар дискриминациясы, насыя, каржы, чакан жана орто ишкердик, ишкердик ишмердүүлүгү.

В данной статье показаны вопросы необходимости развития и совершенствования системы поддержки женского предпринимательства в регионах Кыргызстана. Рассмотрены вопросы совершенствования женского предпринимательства в условиях рыночных отношений, его значение, специфика и пути совершенствования. Вместе с тем обращено внимание на необходимость поддержки женского предпринимательства, в частности, над совершенствованием вопросов финансирования.

Ключевые слова: женское предпринимательство, женская безработица, рынок труда, женская дискриминация, кредит, финансы, малое и среднее предпринимательство, предпринимательская деятельность.

This article shows the need to develop and improve the system of supporting women's entrepreneurship in the regions of Kyrgyzstan. The issues of improving women's entrepreneurship in the conditions of market relations, its significance, specifics and ways of improvement are considered. At the same time, attention is drawn to the need to support women's entrepreneurship, in particular, to improve financing issues.

Бүткүл дүйнөдө балалуу аялдар жумушсуздук жаатынан алганда аялуу катмар болуп саналат. Көпчүлүк иш берүүчүлөр аялдарды, өзгөчө жаш балалуу аялдарды жумушка алгысы келбейт экендиги жашыруун эмес. Жумушсуздуктун айынан айрыкча айыл жерлеринде аялдар өз ишин ачууга умтулушат [5]. Үй-бүлөсүнүн, балдарынын алдындагы милдеттенмелер аялдардын ийгиликтүү иштешине өбөлгө түзөт. Кыргызстанда аялдар ишкердиги, азырынча, башка өнүккөн өлкөлөргө салыштырмалуу анча популярдуу болбогон менен, эң башкысы, бизде аялдар бизнес менен алек болууну

каалашат. Аялдар ишкердиги республикадагы чакан бизнестин өзөгүн түзөт.

Акыркы мезгилде чет өлкөлөрдө аялдардын ишмердүүлүгү жана бизнестеги орду боюнча көптөгөн изилдөөлөр жүрүп жатат. Бизде да бул багытта иштер жанданууда. Ар кандай иш-чаралардын алкагында бизнес менен алектенгиси келген аялдар үчүн жер-жерлерде “тегерек столдор”, жолугушуулар жана семинарлар өткөрүлүүдө.

Кыргызстандын экономика илиминде аялдарга, аялдар бизнесине жана аялдар ишкердигине арналган макалалар көп болгон менен, аялдар ишкердигинин түзүмү, аялдар ишкердигин натыйжалуу жумуш менен камсыз кылуунун фактору катары өнүктүрүү, аймактык жана улуттук экономиканы өнүктүрүүдөгү аялдар ишкердигинин ролу жана орду, үй-бүлөлүк бюджетти толтуруудагы аялдар ишкердигинин мааниси ж.б.у.с. маселелер кеңири каралган аялдар ишкердигин калыптандыруу жана өнүктүрүү боюнча олуттуу илимий негизде көз караштар, изилдөөлөр жокко эсе [4].

Аялдардын арасында ишкердиктин калыптанышы жана өнүгүшү глобалдык тенденцияга айланып бараткандыгы турмуш өзү эле тастыктап жатат. Алыскы жана жакынкы өлкөлөрдө, айтсак, Батыш Европа мамлекеттеринде, коңшу Казахстанда аялдар ишкердигин өнүктүрүү маселелерине мамлекеттик денгээлде көп көңүл бурулуп, экономиканы бекемдөө каражаты жана мүмкүнчүлүгү катары колдонулууда. Ушуну менен аялдардын экономикага жана коомго толук катышуусу экономикалык өсүүгө жана өнүгүүгө түздөн-түз шарт түзөрүн далилдөөдө.

Турмуштук практика көрсөткөндөй, мамлекеттибизде аялдар ишкердигин өнүктүрүү маселелеринде бир топ тоскоолдуктар жана көйгөйлөр бар. Алардын негизгилери - маалыматтын жетишсиздиги, каржынын танкыстыгы, ыңгайсыз салык саясаты жана административдик процедуралардын татаалдыгы.

БУУнун алдындагы Эл аралык эмгек уюмунун «Аялдар ишкердигин өнүктүрүү» программасы өз ишканасын ача баштаган, уюштурган жана өнүктүргөн аялдарга колдоо көрсөтүүнүн жана ошондой эле Эл аралык эмгек уюмунун ишмердүүлүгүн гендердик теңчилик маселесин эске алуу менен уюштуруу жолдорунун натыйжасында ишкер айымдардын

экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатуу аракеттери атайын түзүлгөн жана багытталган программалардан башталган. Бул программанын алкагында төмөнкү максаттарга жетүү иштери каралган. Алар:

- ❖ жакырчылыкты жоюу;
- ❖ гендердик теңчилик маселесин чечүүгө көмөк көрсөтүү;
- ❖ аялдардын укуктары менен мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү.

Дүйнөнүн бардык өлкөлөрүнүн, анын ичинде Кыргызстандын социалдык-экономикалык өнүгүшүндө аялдардын ролу чоң экендиги талашсыз.

Аялдар ишкердиги жалпы мүнөздөмөлөр менен катар айрым айырмачылыктарга ээ. Аялдар көбүнчө кызмат көрсөтүү, окутуу жана айыл чарба ишмердүүлүгү менен алектенишет. Баштапкы капитал катары же насыя, же жеке каражаттарын пайдаланышат.

Ишкердикке аялдардын чоң агымы 1991-жылдын аягында байкалган. Бирок бул мезгилде өндүрүш жана сырьё ресурстары дээрлик бөлүштүрүлүп, насыя алуу мүмкүн эмес болгон.

Албетте, бизнес – бул атаандаштык, жарыш, күрөш. Бирок көп учурда бул теңсиз күрөш. Эмгек рыногунда аялдардын дискриминациясы күчөп баратат. Аялдардын жашоо деңгээлинин төмөндөшү алардын ден соолугунун начарлашына алып келет. Акыркы мезгилде аялдар жумушсуздугунун курактык түзүмү өзгөрүүдө. Материалдык абалы социалдык минимумдан төмөн болгон аялдардын саны көбөйүүдө, жумушсуздук көйгөйү аялдар арасында өзгөчө курч бойдон калууда. Бүтүндөй өлкө үчүн оор кырдаалда аялдар эркектерге караганда көбүрөөк жабыр тартышат. Алардын саясий, экономикалык жана коомдук абалы курч саясий талаш-тартыштардын предмети болуп эсептелүүдө.

Учурда эмгек рыногундагы аялдардын абалы төмөнкүлөр менен мүнөздөлөт:

- иштеген аялдардын саны кыскарып баратат;
- кыскартуу учурунда биринчи кезекте аялдар иштен бошотулат;
- жумушсуздардын арасында аялдардын саны бир топ жогору;
- иш берүүчүлөр эркектерге караганда аялдарга жогору талаптарды коюшат [6].

Эмгек рыногунда мектеп бүтүрүүчүлөр менен жашы улгайып калган аялдардын абалы айрыкча оор. Бул көйгөйлөрдөн улам аялдардын алдына «Эмне кылуу керек?» суроо пайда болот. Биздин оюбузча, жогорудагы маселелерди чечүү үчүн мамлекеттик деңгээлде стратегиялык багыттагы төмөнкү иш-чаралар каралууга тийиш.

Биринчиден, аялдар үчүн эч кандай дискриминацияга жол койбостон, потенциалына жараша жумушка орношуу мүмкүнчүлүк түзүү зарыл. Бийлик органдарынын милдети – ар бир аялга өз ордун табуу мүмкүнчүлүгүн берүү, жумушсуздукту болтурбоо [5,6]. Бул үчүн төмөнкү багыттарда

укуктук-ченемдик актыларды кабыл алуу талап кылынат:

- ✓ «Кыргыз Республикасында чакан ишкердикке колдоо көрсөтүү» мамлекеттик программасына ишкер айымдарга, ошондой эле үй-бүлөлүк ишканаларды уюштургандарга колдоо көрсөтүү багытындагы кошумчаларды кийирүү;
- ✓ үй-бүлө мүчөлөрүн эмгекке катыштыруунун негизинде ишкердикти өнүктүрүүгө багытталган окуу семинарларын өткөрүү.

Аялдар эмгекке жарамдуу курактагы калктын дээрлик жарымын түзөт. Алардын көпчүлүгү кесиптик ишмердигин үй-бүлөлүк милдеттери менен айкалыштыра тургандай жашоо образын тандоого умтулушат.

Экономикалык жана социалдык кризистен, саясий карама-каршылыктардын чыгуу, аялдардын ролу боюнча стереотиптерден баш тартуу аркылуу гана мындай абалдан чыгууга болот. Рынок экономикасы, менчиктештирүү аялдардын коомдук жигердүүлүгүн жогорулатуу, жүрүп жаткан реформаларга алардын катышуусун жандандыруу үчүн кеңири мүмкүнчүлүктөрдү пайда кылат.

Аялдар чакан жана орто ишканаларда мыкты кожейке жана менеджер болуп, банк иши, соода, социалдык тейлөө түзүмдөрүндө басымдуулук кылып жаткандыгын турмуш көрсөтүп жагат. Аялдар ишкердигин өнүктүрүү маселесин өкмөттүн экономикалык саясатынын приоритеттерине кийирүү менен чечүүгө үмүт артууга болот. Бирок аялдар өздөрү да экономикалык жаңылыктарды кабыл алууга жигердүү катышууга тийиш.

Экинчиден, бүгүнкү күндө чакан ишкердик менен үй-бүлөлүк ишканаларды өнүктүрүү маселесине өзгөчө көңүл буруу зарыл. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин маалыматтарына ылайык, жоопкерчилиги чектелген коомдордун ээлеринин 40% аялдар, кооперативдердин - 23%, жалданма жумушчулардын эмгегин пайдаланган ишкерлер менен фермерлердин - 20%, индивидуалдык-эмгек ишмердүүлүгү менен алектенген аялдардын үлүшү - 30% түзөт [3].

Бизнес менен алектенген аялдар, ишкерлердин кайсы тибине киргендигине карабастан, өздөрүн толугу менен жаңы социалдык топтун өкүлдөрү катары сезишет. Ишкердик жоопкерчилик, тактык, ишке жөндөмдүүлүк сыяктуу баалуу адамдык сапаттарды калыптандыруу менен жашоо деңгээлин жогорулатууга багытталган социалдык институт болуп саналат. Мындан тышкары, ишкердик жумуш менен камсыздалуу деңгээлин жогорулатуу, жумушсуздукту кыскартуу, кирешелерди көбөйтүү маселелерин чечүүгө багытталган маанилүү экономикалык кызматты аткарат. Ал кирешелерди эркин пайдаланууга, аялдар арасында алыскы жана жакынкы чет өлкөлөргө миграциялык активдүүлүктү азайтууга шарт түзөт.

Батыш тажрыйбасы чакан бизнести өнүктүрүүдө аялдар чечүүчү роль ойноорун көрсөттү.

Чакан бизнестин спецификасы өзү аялдардын ой-жүгүртүүсүнө жана психологиясына абдан ылайык келет[2].

Үчүнчүдөн, аялдар ишкердигине мамлекеттик колдоо көрсөтүү зарыл. Бийлик органдары менен чакан бизнеске колдоо көрсөтүү түзүмдөрүнө көмөк көрсөтүү үчүн, биздин оюбузча, «Аялдар ишкердиги» материалдарынын атайын пакетин иштеп чыгуу керек. Анын башкы максаты чакан ишканалардын жетекчилери жана башка ишкер аялдардын ишкердиктин ар кандай аспектилери боюнча практикалык шыктарын жогорулатууга багытталууга тийиш. Өзүнүн бизнесин баштап жаткан аялдарга бизнес-долбоорлорду даярдоого жана ишке ашырууга, иш тажрыйбасын ишкерлердин башка категорияларына жайылтууга жардам берүү керек.

Аялдар ишкердигине колдоо көрсөтүү – бул жаркын келечекке жасалган инвестиция. Кыргызстан саясий жана бизнес-чөйрөгө аялдарды тартуу менен гендердик теңчилик боюнча өз позициясын бекемдөөдө. 2015-жылдын жазында Бишкекте өткөн республиканын бардык тараптарынан жана башка өлкөлөрдөн келген 1000ден ашык аял катышкан Кыргызстан аялдарынын биринчи Улуттук форуму буга далил.

Аялдардын экономикалык жигердүүлүгү, каржы булактарынын ишкер-айымдарга жеткиликтүүлүгүн кеңейтүү мүмкүнчүлүгү маселелери республикада коммерциялык банктар тарабынан да колдоого алынып келет. Алсак, «Бай-Түшүм» Банкы акыркы 4 жыл аралыгында атайын ишкер-айымдар үчүн иштелип чыккан долбоорлорду ишке ашыруу менен 2000ден ашык аялга текстиль жана тигүү өндүрүшү, айыл-чарба сырьесун кайра иштетүү, ошондой эле туристтик бизнес баштоо мүмкүнчүлүгүн берди. Банктын кредиттик портфелинин 42% аялдардын бизнес-идеяларын каржылоого жумшалган.

«Бай-Түшүм» ACIDI/VOCA америкалык эл аралык өнүктүрүү уюму менен биргеликте 2014-жылдан бери «Чакан жана орто бизнесте аялдардын лидерлиги» программасын ишке ашырып келет. Программа ишкер-айымдар үчүн окутуу жана техникалык көмөк көрсөтүү аркылуу алардын бизнесин өнүктүрүү жана ишканаларга жардам берүүнү көздөйт. Долбоордун алкагында республика боюнча текстиль жана тигүү өндүрүшү, айыл-чарба сырьесун кайра иштетүү, ошондой эле туристтик бизнес менен алектенген 1200 ишкер-айым бизнес жасоонун негиздерин үйрөнүп, 100 катышуучу бизнес пландар конкурсунун жеңүүчүлөрү катары өз ишин өнүктүрүү үчүн гранттарды алышты.

Мындан тышкары «Бай-Түшүм» Азия өнүктүрүү банкы менен «Аялдар ишкердигине колдоо көрсөтүү» долбоорунун алкагында кызматташып жатат. Долбоор аялдар ишкердигине окутуу жана каржылоо жолу менен колдоо көрсөтөт.

Бул багытта түштүк регионунда: Баткен, Жалал-Абад жана Ош облусунда алгылыктуу иштер жаса-

лууда. Алсак, 2015-жылдын майында «Жер Азыгы» Кыргызстандын Агробизнесмендеринин Ассоциациясы менен биргеликте Ош, Баткен жана Жалал-Абадда ишкер-аялдардын экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатууга багытталган «Өзүңдүн бизнесинди башта» конкурсу өткөрүлдү. Банк конкурстун башкы демөөрчүсү болуп, конкурстун сыйлык фонду 1 миллион сомду түзгөн. Банк системасы менен катар аялдар ишкердигин Кыргызстандын аймактарында микрокредиттик компаниялар жана жана каржы мекемелери “арзан акча” принцибинин негизинде колдоо көрсөтүп жатышат.

1-таблица. – Кыргызстандын аймактарында микрокредиттерди алуучу аялдардын саны (адамдардын саны) [3]

Чөлкөмдөр	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кыргыз Республикасы	73,4	74,2	72,1	67,5	63,7	61,7
Баткен облусу	67,1	71,0	66,6	61,6	57,5	56,7
Жалал-Абад облусу	75,0	77,1	74,3	71,2	67,1	64,6
Ысык-Көл облусу	79,6	79,9	76,0	72,2	69,6	66,1
Нарын облусу	77,5	78,1	75,1	70,6	71,4	67,4
Ош облусу	73,2	67,3	66,9	63,8	59,4	56,5
Талас облусу	73,3	73,3	70,7	67,6	66,8	66,1
Чүй облусу	73,4	75,1	71,9	67,5	61,0	61,9
Бишкек шаары	63,6	66,0	70,6	63,8	60,6	61,3
Ош шаары	68,4	74,0	71,6	65,6	61,0	58,8

Маалымат булагы: “Кыргыз Республикасынын аялдары жана эркектери”, 2010-2015-жылдары”. –Б.2011-2016-ж.

1-таблица көрсөтүп жаткандай 2010-2015 жыл аралыгында микрокредит алган жалпы карыздарлардын арасында аялдар 60-70% ды түзөт, анын ичинде аялдардын 3/2 бизнесин, ишкердигин өнүктүрүү максатында алгандыгы насыя берген микрокредиттик компаниялардын маалыматынын негизинде аныкталган. Ошону менен бирге акыркы жылдары микронасыя алган аялдардын саны кескин түрдө салыштырмалуу азайып бараткандыгы байкалып турат. Башкы себептер катары бул шаарга караганда айыл жергесинде аялдар алектенген бизнестин же ишкердиктин кыскарышы, эмгек миграциясынын деңгээлинин салыштырмалуу өсүшү, бизнестин улантуу үчүн каржы каражаттарынын жоктугу жана жетишсиздиги, жашаган жеринин өзгөрүшү [1], ж.б.у.с. айтсак болот. Учурда аялдар ишкердигин колдоодо бирден-бир негизги каржы булагы катары насыянын мааниси чоң, анткени насыясыз бир гана аялдар ишкердигин гана эмес, жалпы ишкердик ишмердүүлүгүн Кыргызстандын бардык аймактарында жандандырышы жана өнүктүрүш кыйындыкка турат.

Жыйынтыктап жатып, макалада көтөрүлгөн аялдар ишкердигин өнүктүрүү маселелери Кыргызстанда, анын ичинде Ош областында ишкердиктин

маңызын жана өзгөчөлүктөрүн экономикалык жактан жаңыча талдоосун талап кылат жана ата мекендик аялдар бизнесин заманбап өнүктүрүү төмөнкү жолдор менен иш жүзүнө ашырылыш керектигин айгинелейт:

- аялдар ишкердигинин көйгөйлөрүн изилдөөлөрүн талдоосун толугу менен жүргүзүү;
- аймактык деңгээлде аялдар ишкердигин изилдөө теоретикалык-усулдук негиздерин иш жүзүнө ашыруу;
- учурда мекенибиздин чөлкөмдөрүндө аялдар бизнесин же ишкердигин калыптандыруу жана өнүктүрүүнүн жалпы тенденцияларын алып чыгуу;
- конкреттүү аймактын шарттарында аялдар ишкердигинин өнүгүү өзгөчөлүктөрүн талдоо жана изилдөө;
- Кыргызстандын аймактарында аялдар ишкердигин колдоо тутумун, анын ичинде каржы маселелерин өнүктүрүү жолдорун аныктоо.

Литература:

1. Абдымаликов К. Экономика Кыргызстана (на переходном этапе). Учеб. – Б.: Изд-во «Бийиктик», 2010. – 740 с.
2. Возможности для мужчин и женщин в странах с формирующимся рынком региона Европы и Центральной Азии. – Сарош Саттар. – Всемирный Банк. -Вашингтон. 1818 H Street. NW. - 117с.
3. Женщины и мужчины Кыргызской Республики за 2010-2015 гг. Сборник гендерно-разделенной статистики. – Нацстаткомитет. –Б.: - 2014-2016 г. (на материалах Кыргызской Республики). – Б., 2017. – 174 с.
4. Кулуева Ч.Р. Вопросы анализа состояния трудовых ресурсов Кыргызской Республики. //Санкт-Петербург: Научно-технические ведомости СПб государственного политехнического университета: экономические науки. №1(114) 2011. С.239-245
5. Кулуева Ч.Р. Нужна ли политика протекционизма Кыргызстану: региональный аспект. //Научный журнал “Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук”. №11(3), март, 2016 г.
6. Кулуева Ч.Р. Некоторые вопросы дискриминации труда в современном Кыргызстане: социально-экономический и региональный аспект. //Журнал “Молодой ученый”. №1(105), январь -1, 2016. Рубрика “Экономика и управление”. Электронная почта: info@moluch.ru.

Рецензент: д.э.н., профессор, член-корреспондент НАН КР Кулуев П.К.